

Türkiye’de Dezavantajlı Çocuklara Yönelik Yapılmış Çalışmaların Sistematik Bir Derlemesi¹

Zekiye Bayrak¹

Öz

Bu araştırmanın amacı, Türkiye’de dezavantajlı çocuklara yönelik yapılmış akademik çalışmaları sistematik bir derleme yoluyla incelemektir. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden sistematik derleme deseniyle yürütülmüş, veri toplama sürecinde doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Mart 2006–Temmuz 2024 tarihleri arasında Google Akademik ve Ulusal Tez Merkezi gibi açık erişimli veri tabanlarında yapılan taramalarda belirlenen ölçütler doğrultusunda seçilen çalışmalar, ölçüt örnekleme yöntemiyle araştırmaya dâhil edilmiştir. Bu kapsamda 53 yüksek lisans tezi, 19 doktora tezi ve 38 makale olmak üzere toplam 110 çalışma incelenmiştir. Elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiş; çalışmalar yayımlandıkları yıl, araştırma deseni, örneklem grubu, veri toplama araçları ve ele alınan dezavantaj gruplarına göre analiz edilmiştir. Ayrıca araştırmaların amaç, sonuç ve önerileri toplumsal ve sosyal, eğitimsel, hukuksal, psikolojik ve kültürel faktörler olmak üzere beş ana tema altında sınıflandırılmıştır. Bulgular, çalışmaların ağırlıklı olarak toplumsal ve sosyal ile eğitimsel faktörler üzerinde yoğunlaştığını, en sık ele alınan grubun suça sürüklenmiş çocuklar olduğunu göstermektedir. Araştırma sonuçları, erken müdahale programlarının yaygınlaştırılması, eğitimsel entegrasyonun güçlendirilmesi, hukuksal destek mekanizmalarının artırılması ve aile temelli sosyal hizmetlerin geliştirilmesi gerekliliğine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dezavantajlı Çocuklar, Risk altındaki Çocuklar, Sistematik Derleme, Disiplinlerarası Yaklaşımlar.

A Systematic Review of Studies Conducted on Disadvantaged Children in Turkey¹

Abstract

The aim of this study is to systematically review academic research conducted in Türkiye on disadvantaged children. The study was carried out using a systematic review design, one of the qualitative research methods, and document analysis was employed as the data collection method. Within the scope of searches conducted between March 2006 and July 2024 in open-access databases such as Google Scholar and the National Thesis Center, studies meeting the predetermined criteria were included in the research through criterion sampling. In this context, a total of 110 studies, including 53 master’s theses, 19 doctoral dissertations, and 38 articles, were examined. The obtained data were analyzed using content analysis, and the studies were evaluated according to publication year, research design, sample group, data collection tools, and types of disadvantaged groups addressed. In addition, the aims, findings, and recommendations of the studies were classified under five main themes: social and societal, educational, legal, psychological, and cultural factors. The findings indicate that the studies predominantly focus on social and societal as well as educational factors, and that children involved in delinquency constitute the most frequently examined group. The results highlight the need to expand early intervention programs, strengthen educational integration, increase legal support mechanisms, and develop family-based social services.

Keywords: Disadvantaged Children, Children at Risk, Systematic Review, Interdisciplinary Approaches.

¹ Zekiye Bayrak: Uzman Öğretmen, MEB, İstanbul/Türkiye, zekiyedurgun@windowlive.com,

Makale Geçmişi	Geliş: 10/05/2025	Kabul: 18/12/2025	Yayın:31/12/2025
Makale Türü	Araştırma Makalesi/Derleme Makalesi		
Önerilen Atf	Bayrak, Z. (2025). Türkiye’de Dezavantajlı Çocuklara Yönelik Yapılmış Çalışmaların Sistematik Bir Derlemesi. <i>Uluslararası Disiplinlerarası Mükemmellik Arayışı Dergisi (UDMAD)</i> , 5 (2), ss. 46-59		

Giriş

Dünyada farklı coğrafyalarda 18 yaş altı milyonlarca çocuk yaşamını sürdürmektedir (Durmuşoğlu Saltalı, 2020). Bu çocukların her biri bireysel, ailesel, toplumsal, ekonomik, sosyal ve kültürel koşullar açısından farklılıklar göstermektedir. Daha anne karnında başlayan bu farklılıklar çocuğun gelişimi üzerinde olumlu ya da olumsuz etkiler bırakabilmektedir (Karabağ Köse, 2019). Çocukların sahip olduğu veya olmadığı koşullar, gelişimini destekleyeceği bir yapı sunabileceği gibi çeşitli zorluklara ve risklere de neden olabilmektedir (Gülay Ogelman, 2020). Risk faktörleri çocuğun yaşadığı zor deneyimlerle birlikte psikolojik ve sosyal sağlığını olumsuz etkileyerek dezavantajlı olma ihtimalini arttırabilmektedir.

Çocukluk dönemi, dışa bağımlılık, karar verme yetisinin sınırlı olması ve dolayısıyla yüksek risk altında olma hali ile tanımlanabilir (Goldstein, 1977). Özellikle 0-72 aylık dönem, çocukların çevresel etkilere en savunmasız olduğu ve yetişkinlere tamamen bağımlı olduğu kritik bir evredir (Bilir, Arı, Dönmez ve Güneysu, 1991; Kars, 1996). Sosyoekonomik eşitsizlikler ve temel hizmetlerden yararlanamama, çocukları bazı risklere maruz bırakmakta, bu etkiler yalnızca çocuklukta değil, ilerleyen yaşlarda da bireysel ve toplumsal düzeyde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır (Baykara ve Baykara, 2009). Yapılan araştırmalar, gelişmekte olan ülkelerde 0-5 yaş arasındaki çocukların büyük bir kısmının (yaklaşık %43) çeşitli risklerle karşı karşıya olduğunu göstermektedir (Black vd., 2017). Bu veriler, özellikle okul öncesi dönemin, sosyal eşitsizlikleri anlamak ve engellemek adına kritik bir dönem olduğunu ortaya koymaktadır.

Okul öncesi dönem; çocukların bedensel ve ruhsal sağlıklarına olumlu etkileri olan (Schulman ve Barnett, 2005), daha sonraki dönemlerde ortaya çıkabilecek olumsuz davranışları (madde kullanımı, erken hamilelik, sigara vb.) azaltan (Naudeau ve McGinnis, 2008), erken müdahale çalışmalarının planlanıp uygulanabilmesi bakımından önemli bir dönemdir (Kaytaz, 2005). Erken yaşta verilen kaliteli eğitim, çocukların okul başarısını artırmakla kalmaz, aynı zamanda onların problem çözme yeteneklerini, yaratıcılıklarını ve sosyal becerilerini de geliştirir. Birçok bilimsel çalışma, okul öncesi eğitimin çocuğun dil gelişimi, öz güveni ve akademik başarıları üzerinde uzun vadeli olumlu etkiler yarattığını ortaya koymaktadır (Heckman ve Kautz, 2013; Campbell, 2014). Heckman (2013), okul öncesi eğitimin, erken yaşlarda çocukların beyin gelişimini destekleyerek, uzun vadede toplumsal eşitsizlikleri azaltmaya ve bireysel başarıyı arttırmaya katkıda bulunduğunu belirtmiştir. Ayrıca, okul öncesi eğitim, çocukların sosyal becerilerini geliştirmelerinde önemli bir rol oynar; bu dönemde edinilen empati, iletişim ve işbirliği gibi beceriler, çocukların ilerleyen yaşlarda toplumsal uyumlarını artırır (Barnett, 2011). Bu bağlamda, okul öncesi eğitimin önemi sadece bireysel gelişimle sınırlı kalmayıp, toplumsal refahı artırmaya yönelik önemli bir yatırım olarak da görülmektedir. Okul öncesi eğitimin, toplumdaki eşitsizliklerin fark edilip giderilmesi ve çocukların güçlü bir başlangıç yapabilmesi açısından önemi büyüktür (Türk Eğitim Derneği Eğitim ve Bilimsel Araştırma Merkezi [TEDMEM], 2017). Erken çocukluk kurumlarında çocukların zamanlarının büyük bir kısmını okul öncesi öğretmenleriyle geçirdikleri düşünüldüğünde, öğretmenlerin dezavantaj grubunda yer alan çocuklara yönelik farkındalık kazanmaları oldukça önemlidir (Capuzzi ve Gross, 2018). Çocuklarla çalışan eğitimciler ve uzmanların, çocukların gereksinimlerini belirlemede ve yaşadıkları olumsuz durumları önlemede aktif rolleri bulunmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının, okulların, resmi kurum ve kuruluşların beraber çalışmaları dezavantajlı çocukların toplumsal yaşama daha kolay katılmalarını ve daha az zarar görmelerini sağlar (Taşdelen vd., 2014).

Türkiye’de dezavantajlı çocuklar üzerine yapılan araştırmalar, genellikle ihmal ve istismara odaklanmışken, bu kavramın sokakta yaşayan, çalıştırılan, göç etmiş, mülteci ve özel gereksinimli çocuklar gibi daha geniş bir yelpazeyi kapsadığı göz ardı edilmektedir (Karabağ Köse, 2019). Bu

çalışmada, dezavantajlı çocukları tanımak hedeflenmiş ve dezavantajlı çocuklara destek sağlamak amacıyla yapılmış araştırmalar derlenerek, gelecekteki çalışmalara katkı sağlanması amaçlanmıştır. Mevcut çalışmaların sayılarının kısıtlı olması yapılacak yeni araştırmaların gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu sebeple, bu çalışma alanda yapılmış mevcut araştırmaların durumunu saptayarak, sonrasında yapılacak çalışmalar için yol gösterecektir.

Bu araştırma, Türkiye’deki dezavantajlı çocuklara yönelik yapılmış çalışmaları belirlenen kriterlere göre inceleyerek, elde edilen bulgular ve öne çıkan önerileri derlemeyi amaçlamaktadır. Bu araştırma ile aşağıdaki sorulara yanıtlar aranacaktır:

1.Araştırmaya dâhil edilen çalışmaların genel özellikleri nasıldır? Bu bağlamda, çalışmalarda yayımlanma yılları, yayın türleri, araştırma türleri, analiz yöntemleri, araştırma desenleri, anahtar kelimeler, örneklem grupları, veri toplama araçları ve incelenen dezavantajlı gruplar açısından nasıl bir dağılım söz konusudur?

2.Araştırmaya dâhil edilen çalışmaların amaçları, sonuçları ve önerileri; toplumsal-sosyal, eğitimsel, hukuksal, psikolojik ve kültürel faktörler temaları çerçevesinde nasıl sınıflandırılmıştır?

Kavramsal Çerçeve

Bu çalışmanın kavramsal çerçevesi, çocukluk tanımı ile dezavantajlılık olgusu ve nedenlerini ele alarak, Türkiye’de dezavantajlı çocuk gruplarına ilişkin yaklaşımları kapsamaktadır. Araştırma, çocukların gelişim haklarını tehdit eden çok yönlü faktörleri değerlendirmekte ve bu bağlamda dezavantajlı çocukları hem bireysel hem de toplumsal düzeyde etkileyen yapısal sorunlara odaklanmaktadır.

1. Çocukluk Kavramı

Çocukluk, bireyin sadece fiziksel değil; aynı zamanda bilişsel, duygusal ve sosyal gelişimini kapsayan özgün bir dönemdir. Bu süreç, çocuğun çevresiyle olan etkileşimi, aile yapısı ve toplumsal koşullarla şekillenir (Gülay Ogelman, 2020). Türk mevzuatına göre, 18 yaşını doldurmamış her birey çocuk kabul edilmektedir (ÇKK, 2005). Benzer biçimde, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (BMÇHS, 1989) de çocuk tanımında 18 yaş sınırını esas almakta ve çocukların yaşama, gelişme, korunma ve katılım haklarını güvence altına almaktadır.

2. Dezavantajlı Çocuk Kavramı

Dezavantajlı çocuklar, temel haklara ve hizmetlere erişimde ciddi engellerle karşılaşan; fiziksel, psikolojik, sosyal ve eğitsel açıdan risk altında bulunan bireylerdir. Bu çocuklar sıklıkla ihmal, istismar, yoksulluk, aile içi şiddet, eğitim dışı kalma, sosyal dışlanma ve göç gibi nedenlerle yaşamsal tehlikelerle karşı karşıya kalmaktadır. UNICEF (2012) bu çocukları, özel koruma ve destek gerektiren gruplar arasında tanımlamakta; devletlerin bu çocuklara yönelik önleyici ve kapsayıcı politikalar geliştirmesini önermektedir. Türkiye’de yapılan çalışmalar da, dezavantajlı çocukların büyük çoğunluğunun çoklu risklere maruz kaldığını göstermektedir (Fidan vd., 2020).

3. Dezavantajlılık Nedenleri

Dezavantajlılık tek bir nedene indirgenemez; aksine çeşitli yapısal ve bireysel faktörlerin birleşimiyle ortaya çıkar. Bu faktörler genellikle aile yapısı, bireysel riskler, ekonomik eşitsizlikler ve toplumsal dışlanma başlıkları altında toplanmaktadır. Bu çalışmada dezavantajlılık nedenleri dört ana başlıkta ele alınmaktadır:

a. Aileden kaynaklanan nedenler

Aile içi şiddet, ihmal, boşanma, ebeveyn yoksunluğu ve düşük sosyoekonomik düzey gibi etkenler çocukları risk altına sokmaktadır. Özellikle parçalanmış ya da ilgisiz aile yapılarında çocukların duygusal ve fiziksel güvenliği zedelenmekte; bu durum çocuğun gelişimini olumsuz etkilemektedir (Yılmaz, 2020; Zencirkıran, 2018). Bu tür aile ortamlarında yetişen çocuklar, sıklıkla suça sürüklenme, okulu terk etme ya da sokakta yaşama gibi olumsuzluklarla karşılaşabilmektedir.

b. Kişisel nedenler

Çocukların ruh sağlığı sorunları, davranışsal bozukluklar, travmalar ve madde bağımlılığı gibi bireysel faktörler dezavantajlılığı derinleştiren önemli unsurlardır. Bu tür kişisel problemler, genellikle ihmal, istismar ya da ilgisizlikle doğrudan ilişkilidir (Çetingöz ve Yıldırım, 2016). Ayrıca bu sorunların çoğu, çocuğun toplumsal uyumunu ve akademik başarısını olumsuz etkilemektedir.

c. Ekonomik Nedenler

Yoksulluk, işsizlik ve gelir dağılımındaki adaletsizlikler, çocukların eğitime, sağlığa ve temel ihtiyaçlara erişimini zorlaştırmaktadır. Bu durum, özellikle büyük kentlerin varoş bölgelerinde ve kırsal alanlarda yaşayan çocuklar için ciddi bir risk faktörüdür (Manav, 2024; Aslan, 2020). Ekonomik baskılar altında kalan ailelerde çocuklar çoğu zaman çalışmak zorunda bırakılmakta ya da eğitim hakkından mahrum kalmaktadır.

d. Sosyal Nedenler

Göç, toplumsal dışlanma, etiketlenme, medyada olumsuz temsil gibi sosyal faktörler çocukların aidiyet hissiyi zayıflatmakta ve uyum sorunlarına yol açmaktadır. Özellikle mülteci çocuklar, dil bariyerleri ve kültürel farklar nedeniyle eğitimden ve sosyal haklardan yeterince yararlanamamaktadır (Arslan, 2018; Şahin, 2020). Bu bağlamda, sosyal hizmetler sistemi ve toplumsal bakış açısı çocukların korunmasında belirleyici rol oynamaktadır.

4. Dezavantajlı Çocuk Grupları

Türkiye'de dezavantajlı çocuklar, çeşitli risk grupları içinde sınıflandırılmakta ve her grup farklı düzeyde destek ihtiyacı barındırmaktadır. Bu çalışmada yer verilen dezavantajlı çocuk grupları aşağıdaki başlıklarda sınıflandırılmıştır:

- a. Sokakta Yaşayan Çocuklar:** Sokakta yaşayan çocuklar, yaşamlarının büyük bölümünü sokakta geçiren, ailesiyle olan bağları zayıflamış ya da tamamen kopmuş bireylerdir. Bu çocuklar barınma, beslenme, sağlık ve eğitim gibi temel hizmetlerden yoksun kalmakta; fiziksel ve psikolojik olarak ciddi risklerle karşı karşıya kalmaktadır. Sokakta yaşam, çocukları suça sürüklenme, istismar, madde kullanımı ve sosyal dışlanma gibi birçok tehlikeye açık hâle getirmektedir (UNICEF, 2005).
- b. Çalıştırılan Çocuklar:** Çalıştırılan çocuklar; yaşlarına ve gelişim düzeylerine uygun olmayan işlerde çalıştırılan, çoğu zaman eğitim hakkından mahrum kalan bireylerdir. Bu durum çocukların fiziksel sömürüye uğramasına, sağlık sorunları yaşamasına ve sosyal gelişimlerinin engellenmesine yol açmaktadır. Türkiye'de çocuk işçiliği, özellikle kırsal bölgelerde ve düşük gelirli ailelerde yaygın olarak karşılaşılan bir sorundur (Kurnaz, 2007).
- c. Suça Sürüklenmiş Çocuklar:** Suça sürüklenmiş çocuk, yasa dışı bir eylem gerçekleştirdiği iddiasıyla hakkında işlem yapılan ya da güvenlik tedbiri uygulanan birey olarak tanımlanır. Bu çocuklar genellikle ihmal, istismar, düşük sosyoekonomik düzey ve sosyal çevrenin etkisiyle risk altına girmektedir. Suçla ilişkilenecekleri çocukların eğitim hayatından kopmasına, toplumsal damgalanma yaşamasına ve yeniden suça yönelmesine neden olabilir (Çocuk Destek Merkezleri Yönetmeliği, 2015).
- d. Mülteci ve Göçmen Çocuklar:** Mülteci ve göçmen çocuklar, savaş, yoksulluk veya zorunlu göç nedeniyle ülkelerini terk etmek zorunda kalan ve gittikleri ülkelerde sosyal uyum sorunları yaşayan bireylerdir. Bu çocuklar sıklıkla eğitim, sağlık, güvenlik ve sosyal hizmetlere erişimde ciddi engellerle karşılaşmaktadır. Uyum sürecinde yaşadıkları dil bariyeri, ayrımcılık ve dışlanma gibi etkenler, psikososyal gelişimlerini olumsuz etkilemektedir (Şahin, 2020; Arslan, 2018).
- e. İhmal ve İstismara Uğramış Çocuklar:** İhmal ve istismar, çocukların fiziksel, duygusal veya cinsel açıdan zarar görmesine neden olan davranış ya da ihmal biçimlerini kapsamaktadır. Bu çocuklar sıklıkla güvenli bir yetişkin desteğinden yoksun kalmakta ve duygusal travmalar yaşamaktadır. Araştırmalar, ihmal ve istismarın çocukların akademik, sosyal ve psikolojik gelişiminde uzun vadeli olumsuz etkiler yarattığını göstermektedir (WHO, 2016; UNICEF, 2010).

- f. **Özel Gereksinimli Çocuklar:** Zihinsel, fiziksel ya da duyuşsal yetersizlik nedeniyle öğrenme, iletişim ve sosyal etkileşim alanlarında desteğe ihtiyaç duyan bireylerdir. Bu çocukların eğitim süreçleri bireyselleştirilmiş, kapsayıcı ve bütüncül yaklaşımlarla desteklenmelidir. Toplumsal kabul ve uygun hizmet sunumu, bu çocukların yaşam kalitesi üzerinde belirleyici rol oynamaktadır (Sucuoğlu ve Özokçu, 2005).
- g. **Korunmaya Muhtaç Çocuklar:** Ailesi tarafından bakımı sağlanamayan, ihmale veya istismara uğrayan ve gelişimi tehlike altında olan bireylerdir. Bu çocuklar, devletin sosyal hizmet koruma mekanizmaları aracılığıyla kurum bakımına veya koruyucu aile sistemine yerleştirilmektedir. Koruma altındaki çocukların sağlıklı gelişim gösterebilmeleri için psikososyal destek, eğitim ve sosyal hizmetlere bütüncül biçimde erişimleri gerekmektedir (Şenocak, 2016).

5. Ulusal ve Uluslararası Düzenlemeler

Çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesi, hem ulusal hukuk sistemlerinde hem de uluslararası sözleşmelerde temel bir ilke olarak kabul edilmektedir. Türkiye, 1995 yılında taraf olduğu Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ile çocukların yaşama, gelişme, korunma ve katılım haklarını güvence altına almayı taahhüt etmiştir (UNICEF, 2017). Ulusal düzeyde ise 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu, Türk Ceza Kanunu, 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu ve Anayasa'nın 41. maddesi çocukların korunmasına yönelik yasal temeli oluşturmaktadır (T.C. Resmi Gazete, 2005). Ancak uygulamada karşılaşılan yapısal sorunlar, çocuk haklarının etkin biçimde hayata geçirilmesini sınırlamaktadır (Yalçın ve Arslan, 2015).

Yöntem

Araştırma Deseni

Bu araştırma, Türkiye'deki dezavantajlı çocuklara yönelik yapılmış çalışmaların sistematik bir biçimde incelenmesini amaçlamaktadır. Araştırmanın temel amacı, belirlenmiş kriterlere göre yapılan çalışmaların bulgularını ve öne çıkan önerilerini karşılaştırarak, bu alandaki genel eğilimleri belirlemektir. Bu doğrultuda nitel araştırma yöntemleri, genellikle bireylerin veya grupların deneyim ve algılarının derinlemesine incelendiği, olayların doğal ortamında gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ele alındığı bir araştırma yaklaşımıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Sistematik derleme ise, belirli bir konuya dair literatürdeki verilerin ve bilgilerin dikkatlice analiz edilerek bir araya getirildiği bir araştırma yöntemidir. Petticrew ve Roberts (2008), sistematik derlemeyi, farklı çalışmaların metodolojik ve bulgusal analizlerinin titiz bir şekilde birleştirilmesi olarak tanımlamaktadır. Bu yöntem, büyük miktarda bilgiyi anlamlandırma sürecinde araştırmanın yönünü belirler ve geçerli, güvenilir sonuçlara ulaşmayı hedefler. Sistematik derleme, verilerin yalnızca toplanmasından ibaret olmayıp, aynı zamanda bu verilerin bir araya getirilmesi, sentezlenmesi ve yorumlanmasını içerir. Bu araştırma belirli bir alanda yapılmış olan çalışmaların bulgularını derleyip, bu bulgular arasındaki benzerlik ve farklılıkları analiz ederek sonuçlar çıkarmayı amaçlamaktadır (Cansoy ve Polatcan, 2018).

Sistematik derleme deseni, araştırmaların sürecini aşamalı bir şekilde ele alır ve bu sayede zaman içinde alandaki eğilimleri ve değişimleri gözler önüne serer. Özellikle, yapılan çalışmaların yıllara göre, araştırma amacına, kullanılan yöntemlere, araştırma türüne ve desenine göre nasıl farklılaştığını incelemek, bu deseni kullanmanın temel avantajlarından biridir. Türkiye'de dezavantajlı çocuklar üzerine yapılan çalışmaların yıllara, araştırma türüne ve kullanılan yöntemlere göre değişim göstermesi, araştırmanın sistematik derleme deseniyle ele alınmasını gerektirir. Bu tür bir incelemenin alandaki akademik eğilimleri, metodolojik değişimleri ve yeni araştırma alanlarını ortaya koyarak, bu alandaki bilgi birikimine önemli katkılarda bulunacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmada, Türkiye'deki dezavantajlı gruptaki çocuklara yönelik yapılan çalışmalarda, araştırma türü, kullanılan yöntem, araştırma deseni ve elde edilen sonuçlar gibi unsurların zaman içinde nasıl değiştiği incelenmiştir. Özellikle, bu tür araştırmaların daha önce belirlenmiş bilimsel kriterlere ve metodolojik yaklaşımlara göre nasıl şekillendiği ve hangi bulguların öne çıktığı analiz edilmiştir.

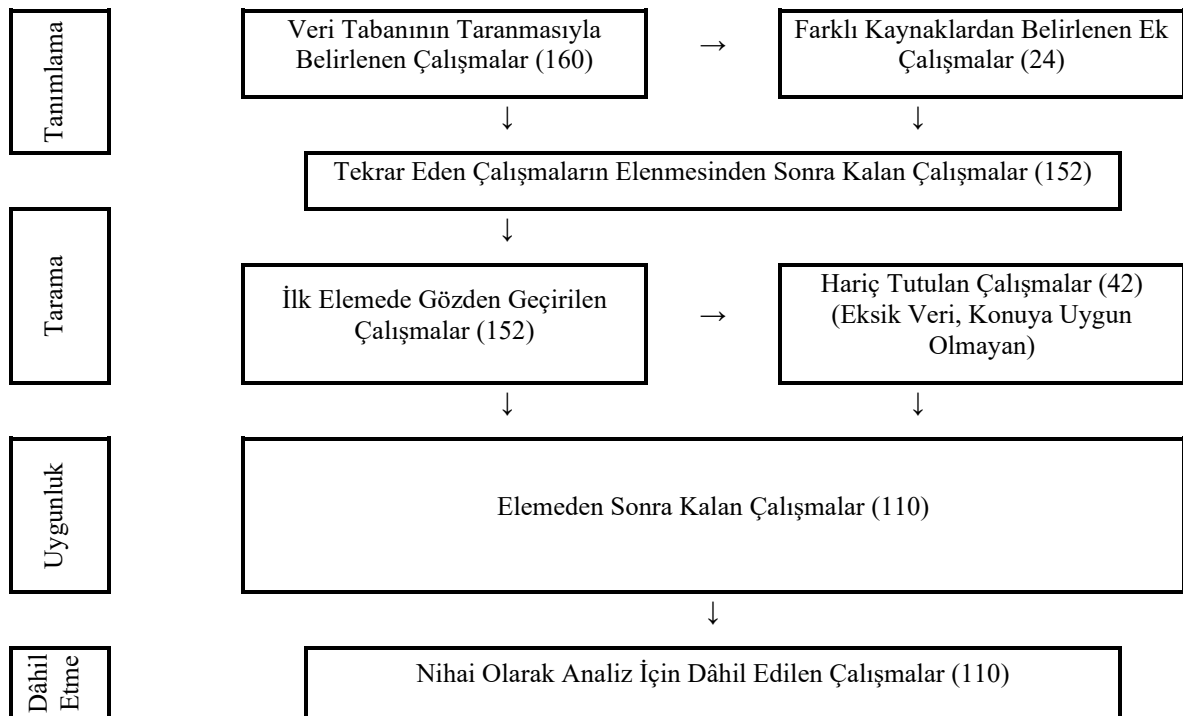
Verilerin Toplanması

Bu çalışmada veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi; elektronik (internet ve bilgisayar tabanlı) ve basılı materyaller dâhil olmak üzere, araştırma kapsamında yer alan bilgi ve belgelerin sistematik, planlı ve titiz bir biçimde incelenmesini ve analiz edilmesini sağlayan nitel bir araştırma yöntemidir. Nitel araştırmada kullanılan farklı yöntemler gibi doküman incelemesi yöntemi de ilgili konu hakkında bir anlayış oluşturma, anlam çıkarma ve deneysel bilgi geliştirmede verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirmektedir (Corbin ve Strauss, 2008).

Araştırmacının müdahale etmeden incelediği dokümanlar, resimleri ve kaydedilmiş metinleri kapsamaktadır. Çalışmalarda faydalanılabilecek doküman çeşitleri; örgütsel raporlar, reklamlar, kılavuzlar, çeşitli kamu kayıtları, ajandalar, davetiyeler, toplantı tutanakları, radyo ve televizyon program senaryoları, notlar, kitap ve broşürler, günlükler, haritalar, dergiler, katılım kayıtları program kayıtları, not defterleri, mektuplar, muhtıralar, fotoğraf albümleri, çizelgeler, gazeteler, sanat eserleri, program detayları, anket verileri vb. olup; bu dokümanlar çalışmalarda araştırmacılara veri sağlamaktadır (Labuschagne, 2003).

Araştırmaya dâhil edilecek çalışmaların belirlenmesi için amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya dâhil edilen çalışmaların belirlenmesi için öncelikle araştırmaların dezavantajlı grupları ele alacak şekilde gerçekleştirilmiş olması, araştırmaların 2006 yılı ve sonrasında yapılmış olması, örneklem ve katılımcı grubunun dezavantajlı gruplardan oluşması öncelikli kriterlerdir. Veriler Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi ve Google Akademik gibi veri tabanlarından taranarak elde edilmiştir. Taramalarda dezavantajlı çocuklar-disadvantaged children, risk altındaki çocuklar- children at risk, dezavantajlı gruplar- disadvantaged groups, riskli gruplar- risk groups, sokakta yaşayan çocuklar, çalıştırılan çocuklar, suça yönelmiş çocuklar, göç etmiş, mülteci çocuklar, ihmal ve istismara maruz kalmış çocuklar, özel gereksinimli çocuklar, korunmaya muhtaç çocuklar gibi anahtar kavramlar kullanılmıştır. Literatür taraması sonrasında ulaşılan çalışmaların tamamı okunarak belirlenen kriterlere uygunluk açısından değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışmalar ayrıntılı şekilde incelenmiştir. Yapılan uygunluk incelemesi sonrasında 72'si tez, 38'i makale olmak üzere toplam 110 çalışma sistematik derlemeye dâhil edilmiştir. Tam metnine erişilemeyen, yalnızca özet düzeyinde kalan veya araştırma konusu ile doğrudan ilişkili olmayan çalışmalar değerlendirme dışı bırakılmıştır. Sistematik derlemeye dâhil edilen çalışmalar Tablo 1'deki Prisma Akış Şemasında gösterilmiştir.

Tablo 1 Sistematik Derleme İçin PRISMA Akış Şeması

Verilerin Analiz Süreci

Bu araştırmada, sistematik derlemeye dâhil edilen çalışmaları analiz etmek amacıyla içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, nitel araştırmalarda en yaygın kullanılan analiz yöntemlerinden biridir ve araştırmaların temel unsurlarını, kalıplarını, temalarını ve anlamlarını ortaya koymayı hedefler (Patton, 2002). Bu analiz yöntemi, verilerin titiz bir şekilde, ayrıntılı ve sistematik olarak incelenmesiyle gerçekleşir. İçerik analizinde amaç, araştırmaların içeriklerinde yer alan kalıplar, temalar ve anlamlar arasındaki ilişkileri belirlemektir (Berg, 2007).

İçerik analizi yöntemiyle elde edilen benzer veriler, belirli temalar ve kavramlar etrafında gruplandırılır. Bu grupta, verilerin okuyucular tarafından anlaşılabilir ve erişilebilir bir şekilde sunulmasını sağlar. Dolayısıyla içerik analizi, veriler arasında anlamlı bir ilişki kurarak, araştırmanın sonuçlarını daha sistematik bir şekilde sunmayı amaçlar (Baltacı, 2017; Guba ve Lincoln, 1994). Aynı zamanda, bu yöntem sayesinde araştırma bulguları, katılımcıların görüşlerinden ve belge analizlerinden çıkarılan anlamlı kavramlarla zenginleştirilmiş olur (Maxwell, 2008). Pope ve arkadaşları (2006) da içerik analizinin, verilerin daha açık bir şekilde sınıflandırılmasını ve bu sınıflandırmalar üzerinden anlamlı çıkarımlar yapılmasını sağladığını belirtmektedir.

Bu çalışmada, içerik analizi yöntemi kullanılarak, ilgili çalışmaların yayınlanma yılları, yayın türleri, araştırma amaçları, kullanılan yöntemler, araştırma desenleri, elde edilen bulgular ve öne çıkan öneriler gibi unsurlar dikkatlice incelenmiştir. Bu unsurlar doğrultusunda, araştırmaların ortak noktalarını belirlemek amacıyla kodlar, temalar ve alt temalar oluşturulmuştur. Kodlama süreci, verilerin kategorize edilmesi ve bir araya getirilerek daha anlamlı bir biçimde sunulması için oldukça önemlidir (Thomas ve Harden, 2008). Kodlama sırasında, her bir çalışmaya özgü bir etiket verilmiş ve bu etiketler temalarla ilişkilendirilmiştir. Kodlama sistemi şu şekilde belirlenmiştir: Tezler için: T1, T2, T3... şeklinde sıralanmıştır. Makaleler için: M1, M2, M3... şeklinde sıralanmıştır. Kodlama güvenilirliğini sağlamak amacıyla veriler iki araştırmacı tarafından bağımsız olarak kodlanmıştır. Kodlamalar arasındaki uyum karşılaştırılmış, görüş ayrılığı bulunan kodlar tartışılarak ortak karara varılmıştır. Kodlayıcılar arası uyum oranı %80'in üzerinde bulunmuş ve bu oran içerik analizi için kabul edilebilir bir düzey olarak değerlendirilmiştir.

Elde edilen bulgular, sistematik derleme sürecinde oluşturulan temalar çerçevesinde tablolar aracılığıyla sunulmuştur. Tablolar, verilerin daha kolay anlaşılmasını sağlamakta ve araştırma bulgularının karşılaştırılmasını mümkün kılmaktadır. Ayrıca, bu çalışmalara ait künye bilgileri de, her bir araştırma türüne uygun şekilde, sistematik derleme süreci doğrultusunda kümelenmiş ve kodlanmıştır. Bu sayede her bir çalışmanın detayları daha organize bir şekilde sunulmuştur. İncelenen çalışmaların kodlama bilgileri Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2 İncelenen Yayınların Kodlama Bilgileri

Yazar (lar)	Yıl	Yayın İsmi	Kodu
Başar Çörtü, F.	2006	Cezaevinde Tutuklu Anneleriyle Yaşayan Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Gelişim Özellikleriyle S.H.Ç.E.K. Yetiştirme Yurtlarında Yaşayan Aynı Dönem Çocukların Gelişim Özelliklerinin Karşılaştırılması	T1
Karabulut, S.	2006	Suçlu Çocukların Türkiye Profili	T2
Kesiktaş, A. D.	2006	Kaynaştırma ve Risk Grubu Öğrencilerinin Ders Çalışma Becerilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi	T3
Kalaycı, H.	2007	Yetiştirme Yurtlarındaki Çocuklarda Sosyal Dışlanma Riski (Tokat Ve Turhal Örneği)	T4
Kesmen, G.	2007	Adana İl Merkezinde Sokakta Çalışan Çocukların Beslenme Alışkanlıkları ve Beslenme Durumu	T5
Çakır, M.	2009	Sokakta Çalıştırılan Çocukların Ailelerine Yönelik Aile Eğitim Programının Değerlendirilmesi	T6
Seyhan, D. ve Zincir, H.	2009	Tutuklu / Hükümlü Gençlerin Benlik Saygısı Düzeyleri ile Aile Özelliklerinin İncelenmesi ve Aralarındaki Korelasyonun Belirlenmesi	M1
Ergündüz, Z. Ş.	2010	Çocuk Suçluluğunda Çocuk İstismarı Olgularının Değerlendirilmesi	T7
Kayaalp, G.	2010	Gaziantep'te Çocuk Suçluluğu	T8
Tuncay Özer, A.	2011	Risk Altındaki Çocukların Agresif Davranışlarının Azaltılmasında Sanat Eğitiminin Rolü	T9
Alparslan, Z.	2012	Sokakta Çalışan Çocukların Yaşam Koşulları	M2
Altıntaş, E.	2012	İdareci, Öğretmen ve Öğrencilerin Görüşlerine Göre İç Göçün Yaşandığı	T10

Bölgelerdeki İlköğretim Okullarında Eğitim Öğretim Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar (Esenyurt Örneği)

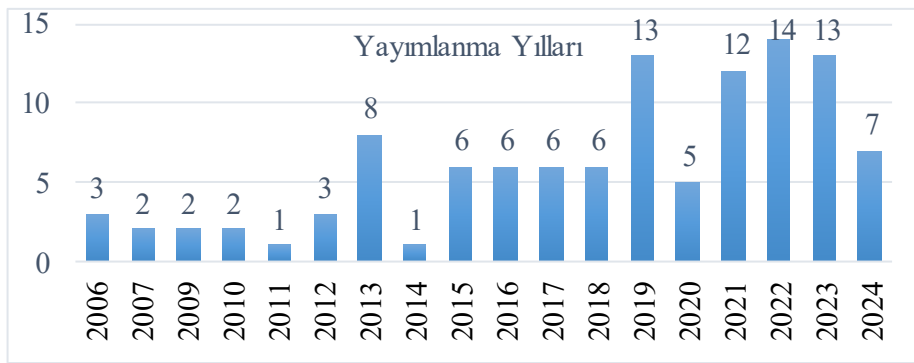
Özşahin, F. 2012 Korunmaya Muhtaç Çocuklar: Trabzon İli Örneği Üzerine Bir Alan T11 Araştırması

Bulgular

Araştırmaya Dâhil Edilen Çalışmaların Genel Özellikleri

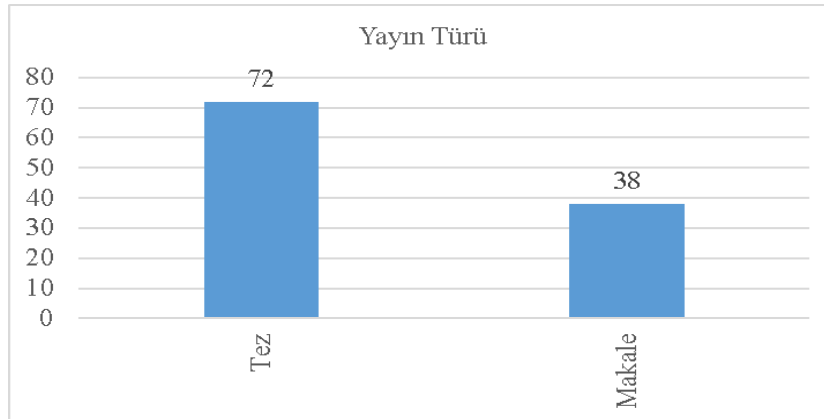
Bu bölümde yerli literatürde dezavantajlı çocukları ele alan araştırmalar öncelikle yayımlanma yılları, yayın türü, araştırma türü, analiz türü, kullanılan araştırma deseni/modeli, anahtar kelimeleri, örneklem grubu, veri toplama araçları, incelenen dezavantaj grubu, araştırmaya dâhil edilen çalışmaların amaçları, sonuçları ve önerilerine göre dağılımları detaylı olarak sunulmuştur. Araştırmaların yayınlanma yıllarına göre dağılımları Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1 Araştırmaların Yayımlanma Yıllarına Göre Dağılımı

Ele alınan araştırmaların yayımlanma yıllarına göre dağılımları incelendiğinde 2006 yılında yayınlanmış 3 çalışmanın araştırmaya dâhil edildiği görülmektedir. Bunun dışında 2007 yılında yayınlanmış 2, 2009 yılında yayınlanmış 2, 2010 yılında yayınlanmış 2, 2011 yılında yayınlanmış 1, 2012 yılında yayınlanmış 3, 2013 yılında yayınlanmış 8, 2014 yılında yayınlanmış 1, 2015 yılında yayınlanmış 6, 2016 yılında yayınlanmış 6, 2017 yılında yayınlanmış 6, 2018 yılında yayınlanmış 6, 2019 yılında yayınlanmış 13, 2020 yılında yayınlanmış 5, 2021 yılında yayınlanmış 12, 2022 yılında yayınlanmış 14, 2023 yılında yayınlanmış 13, 2024 yılında yayınlanmış 7 çalışma araştırmaya dâhil edilmiştir. Bu araştırmada dezavantajlı çocukları ele alan çalışmaların yayın türüne göre dağılımının nasıl olduğu sorusunun cevabı aranmaktadır. Araştırmaların yayın türüne göre dağılımları Şekil 2’de gösterilmektedir.

Şekil 2 Araştırmaların Yayın Türüne Göre Dağılımları

Araştırmaya dâhil edilen çalışmaların yayın türüne göre dağılımlarına bakıldığında %65,45'inin (n=72) bakıldığında % türünde, %34,55'inin ise (n=38) hakemli dergilerde yayımlanan makale türünde olduğu görülmektedir.

Dezavantajlı grupları ele alan çalışmalar araştırma amaçları, sonuçları ve önerileri açısından; toplumsal ve sosyal faktörler (n=38), eğitimsel faktörler (n=38), kültürel faktörler (n=4), hukuksal faktörler (n=13), psikolojik faktörler (n=17) olmak üzere beş tema şeklinde toplanmıştır. Bu bağlamda; dezavantajlı grupları ele alan çalışmaların *toplumsal ve sosyal faktörleri*; toplumsal riskler ve sorunlar (n=12), sosyal adalet ve eşitlik (n=18), aile ve çocuk ilişkileri (n=5) ve toplumun çocuklara yaklaşımı (n=3) şeklinde kodlanmıştır. Dezavantajlı grupları ele alan çalışmaların *eğitimsel faktörleri*; eğitimde entegrasyon (n=13), eğitim stratejileri (n=12), erken eğitim müdahaleleri (n=8) ve farkındalık çalışmaları (n=5) şeklinde kodlanmıştır. Ele alınan çalışmaların *kültürel faktörleri* ise sanat eğitimi (n=4) şeklinde kodlanmıştır. Dezavantajlı grupları ele alan çalışmaların *hukuksal faktörleri*; suçluluk ve yasal sonuçlar (n=6) ve çocuk hakları (n=7) şeklinde kodlanmıştır. Ele alınan çalışmaların *psikolojik faktörleri*; benlik saygısı (n=4), duygu yönetimi (n=5) ve davranışsal müdahale şeklinde (n=8) şeklinde kodlanmıştır. Araştırmaya dâhil edilen çalışmaların amaçlarına, sonuçlarına ve önerilerine göre dağılımları Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3 Araştırmaya Dâhil Edilen Çalışmaların Amaçlarına, Sonuçlarına ve Önerilerine Göre Dağılımı

Tema	Kod	Amaçlar	Sonuçlar	Öneriler	İlgili Araştırma
Toplumsal ve Sosyal Faktörler	Toplumsal Riskler ve Sorunlar	Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu yuvalarında büyüyen çocukların gelişimleri ile cezaevlerinde anneleriyle birlikte yaşayan çocukların gelişimleri arasındaki farklılıklar ve bu farklılıkların nedenlerinin belirlenmesi hedeflenmiştir.	Araştırma, çocukların gelişiminin ortam, cinsiyet ve annenin eğitim durumu gibi faktörlere bağlı olarak farklılık gösterdiğini, özellikle cezaevindeki 36-60 aylık çocuklarda annenin eğitim düzeyinin etkili olduğunu bulmuştur.	Çocukların ihtiyaçlarının gözetildiği, cezaevi şartlarının iyileştirildiği, koruyucu aile ve erken eğitimin desteklendiği, rehberlik hizmetlerinin sunulduğu bir yaklaşım benimsenmelidir.	T1
		Bu çalışmanın amacı, yetiştirme yurtlarında barınan çocukların sosyo-demografik özelliklerini inceleyerek, bu özelliklerin sosyal dışlanma riski üzerindeki etkilerini araştırmaktır.	Araştırma, uzun süre kışla tipi yurtlarda kalan çocukların aile ortamından yoksun olduklarını ve bu durumun psiko-sosyal gelişimlerini olumsuz etkilediğini, ayrıca yurtların kırsal kesimden gelen çocuklar için uyum sağlamakta yetersiz kaldığını göstermektedir.	Korunmaya muhtaç çocuklar için yurtların fiziki, sosyal ve eğitimsel koşulları iyileştirilerek, personel niteliği ve sayısı artırılmalı, koruyucu aile modelleri teşvik edilmeli ve toplumsal bilinçlendirme faaliyetleri yoğunlaştırılmalıdır.	T4
		Bu araştırma, çocuk suçluluğunda ergenlik döneminin rolünü ve aile istismarı ile ihmali nedeniyle suçla ilişkisinin nasıl şekillendiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.	Araştırma, suça yönelen çocukların genellikle düşük eğitimli ve gelirli ailelerden geldiklerini, eğitimlerini yarıda bıraktıklarını ve aile içi sorunlar nedeniyle suça karıştıklarını, ayrıca ailelerinin ihmali ve ekonomik sömürüsüne uğradıklarını göstermektedir.	Çocuk suçluluğunu önlemek için aile, okul ve toplum düzeyinde koruyucu-önleyici politikalar geliştirilmeli, çocuk odaklı merkezler kurulmalı, kurumlararası iş birliği güçlendirilmeli ve çocuğun yüksek yararı esas alınmalıdır.	T7

Araştırmaya dâhil edilen çalışmaların tema ve kod bilgileri Tablo 4’te gösterilmektedir.

Tablo 4 Tema-Kod ve İlgili Çalışmalar Listesi

Tema	Kod	İlgili Çalışmalar	N (Toplam)
Toplumsal ve Sosyal Faktörler	Toplumsal Riskler ve Sorunlar	T1, T4, T7, M5, T20, T22, M17, M22, T33, M23, T61, T59	12
	Sosyal Adalet ve Eşitlik	T5, M2, T11, M7, M9, M15, T25, T26, T27, T29, M20, M25, T47, T54, T55, T60, T62, T68	18
	Aile ve Çocuk İlişkileri	M6, T23, T24, T35, M35	5
	Toplumun Çocuklara Yaklaşımı	M36, T63, T72	3
Eğitimsel Faktörler	Eğitimde Entegrasyon	T3, T10, T13, M12, M26, M30, T48, T58, T70, M18, T34, T39, T71	13
	Eğitim Stratejileri	T6, T15, M10, T28, M19, T46, T50, T57, M34, M37, M38, T69	12
	Erken Eğitim Müdahaleleri	T12, M3, T16, T30, T41, T42, M27, T56	8
	Farkındalık Çalışmaları	M21, T31, T53, M31, T64, T14	5
Kültürel Faktörler	Sanat Eğitimi	T14, T19, M14, T67	4
Hukuksal Faktörler	Suçluluk ve Yasal Sonuçlar	T2, T8, T32, M28, T51, T65	6
	Çocuk Hakları	T18, T21, M13, M16, T37, T38, T43	7
Psikolojik Faktörler	Benlik Saygısı	M1, M8, T44, M32	4
	Duygu Yönetimi	T9, M4, T36, M24, M29	5
	Davranışsal Müdahale	T17, M11, T40, T66, M33	5

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırma, Türkiye’de dezavantajlı çocuklar üzerine yapılmış çalışmaların sistematik bir derlemesini sunmuş ve çeşitli bulgular elde edilmiştir. Google Akademik ve Ulusal Tez Merkezi üzerinden erişilen 53 yüksek lisans tezi, 19 doktora tezi ve 38 makale olmak üzere toplamda açık kaynaklardan ulaşılabilecek 110 araştırma incelenmiştir. Araştırmanın birinci amacına yönelik olarak, incelenen çalışmaların genel özellikleri; yayın türleri, yıllar, araştırma türleri, analiz teknikleri, örneklem yapıları ve veri toplama araçları açısından değerlendirilmiş ve elde edilen bulgular doğrultusunda tartışılmıştır. Araştırma sonucunda yapılan lisansüstü çalışmaların çoğunluğunun yüksek lisans tezlerinden oluştuğu görülmüştür. Çalışmaların çoğunlukla tez türünde olması, bu konunun akademik anlamda gelişmekte olduğunu ve daha fazla inceleme gerektirdiğine işaret etmektedir. Duran Yılmaz (2023) benzer şekilde dezavantajlı çocuk gruplarından mülteci çocuklarla ilgili araştırmasında, çalışmaların çoğunlukla yüksek lisans düzeyinde kaldığını ifade etmiştir. Bu durum, dezavantajlı çocuklara yönelik yapılan tezlerde doktora çalışmalarının yeterli düzeyde olmadığını genel olarak yüksek lisans düzeyinde kaldığını göstermektedir.

Araştırmalarda kullanılan yöntemler açısından bakıldığında, nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin sıklıkla tercih edildiği, bununla birlikte karma yöntemin sınırlı düzeyde kullanıldığı görülmektedir. Bu da, dezavantajlı çocuklar ile ilgili yapılan araştırmalarda, genellikle bir tekniğin öne çıkarken, farklı yöntemlerin birleştirilmesinin daha az tercih edildiğini göstermektedir. Başar (2023), dezavantajlı çocuk gruplarından korunmaya muhtaç çocuklara yönelik yaptığı araştırmasında en fazla nicel araştırma yönteminin kullanıldığını ortaya koymuştur. Duran Yılmaz (2023), 2010-2022 yılları arasında dezavantajlı çocuk gruplarından mülteci çocuklarla ilgili Türkiye’de yapılan tezleri incelediği araştırmasında, en fazla nitel yöntemin, en az ise karma araştırma yönteminin kullanıldığını ifade etmiştir.

Araştırmalarda veri toplama araçları olarak sıklıkla yarı yapılandırılmış görüşme formları tercih edilmiştir. Ayrıca, anketler, ölçekler ve kişisel bilgi formları gibi araçlar da yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Bu çeşitliliğin, dezavantajlı çocuklar hakkında veri toplarken daha geniş bir perspektifin sağlanması amacıyla tercih edildiği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra, bazı araştırmalar literatür taraması yöntemini de kullanmış, bu da alandaki bilgi birikimini artırmaya yönelik bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

Araştırmaların anahtar kelimeleri incelendiğinde, “çocuk” ifadesinin en sık kullanılan anahtar kelime olduğu görülmektedir. Ayrıca, “suç”, “korunmaya muhtaç çocuklar”, “risk altındaki çocuklar” ve “aile” gibi anahtar kelimeler de sıkça yer almaktadır. Bu bulgu, dezavantajlı çocuklar ile ilgili yapılan çalışmalarda, bu çocukların suçla ilişkisinin ve ailevi durumlarının sıklıkla ele alındığını, ayrıca eğitim, çocuk hakları ve sosyal hizmetler gibi önemli toplumsal faktörlerin de çalışmaların ana eksenini oluşturduğunu göstermektedir.

Araştırmalarda yer alan örneklem gruplarına bakıldığında, %43 oranında 0-18 yaş aralığındaki çocukların çalışmalara dâhil edildiği görülmektedir. Bununla birlikte, öğretmenler, ebeveynler, sivil toplum kuruluşları ve uzmanlar gibi farklı grupların da araştırmalara katıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum, dezavantajlı çocukların sadece çocuklar üzerinden değil, aynı zamanda onları etkileyen diğer paydaşlar üzerinden de ele alındığını ve disiplinler arası bir yaklaşımın benimsenmiş olduğunu göstermektedir. Ancak, sokakta çalışan çocuklar ve özel gereksinimli çocuklar gibi bazı grupların araştırmalarda yeterince temsil edilmediği dikkat çekmektedir. Fidan ve diğerleri (2020) çalışmasında da benzer bir şekilde, bu grupların akademik araştırmalarda yeterince yer bulmadığını vurgulamaktadır.

Çalışmaya dâhil edilen dezavantajlı grupların eğitim, sosyal uyum, psikolojik iyi oluş ve hukuksal çerçevedeki durumlarını ele alarak, ulusal ve uluslararası literatürdeki yaklaşımları değerlendirilip incelendiğinde, en fazla suça yönelmiş çocuklar ve karma dezavantaj gruplarının ele alındığı görülmektedir. Bunun dışında, ihmal ve istismara uğramış çocuklar, göç etmiş mülteci çocuklar, korunmaya muhtaç çocuklar gibi grupların da çalışmalara dâhil edildiği anlaşılmaktadır. Ancak, sokakta yaşayan çocuklar ve özel gereksinimli çocuklar gibi bazı belirgin dezavantajlı grupların daha az çalışıldığını gözlemlemek mümkündür.

Araştırmanın ikinci amacına yönelik olarak, çalışmaların amaç, sonuç ve önerileri; toplumsal-sosyal, eğitimsel, hukuksal, psikolojik ve kültürel temalar çerçevesinde değerlendirilmiş ve elde edilen bulgular bu tematik sınıflandırma doğrultusunda tartışılmıştır. Çalışmaların amaç, sonuç ve öneri kısımları, toplumsal-sosyal, eğitimsel, hukuksal, psikolojik ve kültürel faktörler olarak beş ana tema altında toplanarak incelenmiştir. Yerli (2018), dezavantajlı çocuk gruplarından korunmaya muhtaç çocuklarla ilgili yapılan tezleri incelendiği çalışmasında, araştırmaların sosyal politik ve eğitim konularında yoğunlaştığını belirlemiştir. Kardeş (2021), dezavantajlı çocukların eğitimiyle ilgili yapılan tezleri incelediği araştırmasında en fazla eğitim sorunları ile ilgili konuların çalışmalar da yer aldığını ortaya koymuştur. Bu çalışmada ele alınan dezavantaj gruplarına yönelik bulgular, dezavantajlı çocukların büyük bir kısmının suça yönelmiş, korunmaya muhtaç, iş gücü olarak çalışan veya aile içi şiddete maruz kalmış çocuklardan oluştuğunu göstermektedir. Bu durum çocukların maruz kaldığı sosyal, eğitimsel, kültürel, hukuksal ve psikolojik faktörlerin çok yönlü bir şekilde ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Eğitimsel faktörlerin araştırmalarda sıklıkla ele alınmış olması, dezavantajlı çocukların eğitim sistemine entegrasyonunun sağlanması ve erken yaşta müdahalelerin yapılması gerektiğini göstermektedir. Bu durum, dezavantajlı çocuklar için güçlü bir ihtiyacın varlığını ortaya koymaktadır. Bu çalışmada eğitimsel faktörlerin, dezavantajlı çocukların yaşamlarını nasıl etkilediği detaylı şekilde ele alınmıştır. Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması, çocukların akademik başarılarını ve sosyal entegrasyonlarını olumlu yönde etkileyen temel bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Heckman ve Kautz (2013), erken yaşta başlatılan eğitim programlarının, çocukların sadece bilişsel becerilerini değil, aynı zamanda sosyal becerilerini de geliştirdiğini ifade etmiştir. Kaynaştırma eğitimi konusunda yapılan çalışmalar, özellikle özel gereksinimli çocukların sosyal kabulünü artırmak ve akademik başarılarını desteklemek için bu uygulamaların önemine işaret etmektedir. Florian ve Black-Hawkins (2011), eğitimde kapsayıcı yaklaşımların, hem genel öğrenci grupları hem de özel gereksinimli

öğrenciler üzerinde olumlu etkiler yarattığını ifade etmiştir. Bu bağlamda, eğitim programlarının çocukların bireysel ihtiyaçlarına göre uyarlanması gerektiği belirtilmiştir. Sosyo-ekonomik düzeyi düşük ailelerin çocuklarına yönelik yapılan araştırmalarda, bu çocukların eğitimden eşit şekilde yararlanabilmesi için ek destek mekanizmalarının uygulanmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Duncan ve Magnuson (2011), ekonomik dezavantajlılığın, çocukların erken eğitimde başarısını sınırlayan en önemli faktörlerden biri olduğunu ve bu nedenle okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, mülteci çocukların eğitimine yönelik çalışmalarda, bu çocukların hem dil hem de sosyal uyum süreçlerinde desteklenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Dryden-Peterson (2016), mülteci çocuklar için oluşturulan eğitim programlarının, onların akademik başarılarını ve topluma entegrasyonlarını büyük ölçüde artırdığını ifade etmiştir. Bu bulgular, kapsayıcı eğitim yaklaşımlarının yalnızca bireyler üzerinde değil, toplum üzerinde de olumlu etkiler yarattığını göstermektedir. Elde edilen bu bulgular, eğitimde fırsat eşitliğini artırmaya yönelik politikaların güçlendirilmesi, kaynaştırma eğitiminin yaygınlaştırılması ve sosyoekonomik açıdan dezavantajlı grupların desteklenmesi gerektiğini göstermektedir.

Öneriler

1. Türkiye’de dezavantajlı çocuklara yönelik yürütülen araştırmaların, erken yaşta evlendirilen çocuklar ve madde bağımlılığı gibi görece sınırlı sayıda ele alınan gruplara odaklanacak biçimde artırılması önerilmektedir.

2. Dezavantajlı çocuklar ile ilgili yapılan araştırmaların daha geniş bir disiplinlerarası yaklaşımla ele alınması önerilmektedir. Psikoloji, hukuk, sosyoloji, eğitim gibi farklı disiplinlerden araştırmacıların işbirliği yaparak, bu çocukların karşılaştığı çok yönlü sorunları daha derinlemesine incelemeleri ve ortak projeler geliştirmeleri, daha kapsamlı çözüm önerileri geliştirilmesine yardımcı olacaktır.

3. Eğitim alanında yapılan araştırmaların büyük kısmı, dezavantajlı çocukların eğitime entegrasyonunu hedeflemektedir. Ancak, eğitimde erken müdahale programlarının ve farkındalık çalışmaları gibi uygulamaların daha geniş bir şekilde araştırılması gerekmektedir. Bu tür çalışmalar, dezavantajlı çocukların eğitim sistemine adaptasyonunu kolaylaştıracak ve eğitimde fırsat eşitliğini artıracaktır.

4. Araştırmacılar, eğitim ortamlarında dezavantajlı çocukların hakları, eşit fırsatlara erişimi ve öğretmen farkındalığına odaklanan çalışmalar yürütebilir.

5. Araştırmacılar, çocuk suçluluğu ve yasal süreçler kapsamında çocuk hakları temelli yaklaşımların uygulamadaki yansımalarını inceleyen çalışmalar gerçekleştirebilir.

6. Dezavantajlı çocukların sağlıklı gelişimleri için aile içindeki şiddet ve ekonomik yoksulluk gibi faktörlerin azaltılması önemlidir. Aile destek sistemlerinin güçlendirilmesi için, sosyal hizmet uzmanları ve psikologlar tarafından aile içi rehberlik ve destek hizmetleri sağlanmalıdır. Ayrıca, ekonomik olarak dezavantajlı ailelere yönelik doğrudan mali yardım ve çocuk bakımı desteği sunulmalıdır.

7. Eğitim ve sosyal hizmet alanlarında, risk altındaki çocuklara yönelik erken müdahale uygulamalarına odaklanan çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2023). *Çocuk destek merkezleri (ÇODEM)*. <https://bmyk.gov.tr/TR-68987/cocuk-destek-merkezleri-codem.html>
- Arslan, A. (2018). *Türkiye’de dezavantajlı ve risk altındaki çocuklara yönelik kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri: Bir kurumsal sosyal sorumluluk projesi incelemesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- Aslan, H. (2020). Türkiye’de kronik yoksulluğun belirleyicileri üzerine bir araştırma. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 25–45.
- Baltacı, A. (2017). Nitel veri analizinde Miles-Huberman modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 1–15.

- Barnett, W. S. (2011). Effectiveness of early educational intervention. *Science*, 333(6045), 975–978. <https://doi.org/10.1126/science.1204534>
- Baykara, Z. ve Baykara, İ. (2009). Sosyoekonomik eşitsizlikler ve çocuklara etkisi. *Çocuk ve Toplum Dergisi*, 5(2), 45–60.
- Başar Çörtü, F. (2006). *Cezaevinde tutuklu anneleriyle yaşayan okul öncesi dönem çocuklarının gelişim özellikleriyle s.h.ç.e.k. Yetiştirme yurtlarında yaşayan aynı dönem çocukların gelişim özelliklerinin karşılaştırılması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Berg, B. L. (2007). *Qualitative research methods for the social sciences* (6th Ed). Pearson Education.
- Bilir, S., Arı, M., Dönmez, A. ve Güneysu, F. (1991). Çocukluk dönemi ve çevresel etkileşim. *Türk Psikoloji Dergisi*, 6(1), 39-46.
- Birleşmiş Milletler. (1989). *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*. <https://www.unicef.org/turkiye/chs> Erişim tarihi: 10 Haziran 2024.
- Black, M. M., Walker, S. P., Fernald, L. C. H., Andersen, C. T., DiGirolamo, A. M., Lu, C., & Grantham-McGregor, S. (2017). Early childhood development coming of age: Science through the life course. *The Lancet*, 389(10064), 77–90.
- Campbell, F. A. (2014). Early childhood education and the development of intelligence. In J. J. Heckman, J. E. Humphries, & T. Kautz (Eds.), *The myth of achievement tests: The GED and the role of character in American life* (pp. 32-36). University of Chicago Press.
- Capuzzi, D. & Gross, D. R. (2018). *Youth at risk: A prevention resource for counselors, teachers, and parents (7th ed.)*. American Counseling Association.
- Cansoy, R. ve Polatcan, M. (2018). Türkiye’de okullarda örgütsel adalet araştırmaları: Ampirik araştırmalara bir bakış. *Turkish Studies*, 13(4), 163-184.
- Çetingöz, D. ve Yıldırım Doğru, S. S. (2016). Gelişimi risk altında olan okul öncesi dönem çocuklarının sosyal beceri düzeylerinin değerlendirilmesi. *Mediterranean Journal of Humanities*, 6(2), 151-172.
- Corbin, J. & Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory* (3rd ed.). Sage Publications.
- Çocuk Koruma Kanunu. (2005). 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu. *Resmî Gazete*, 15 Temmuz 2005.
- Duncan, G. J. & Magnuson, K. (2011). The nature and impact of early achievement skills, attention skills, and behavior problems. *The Future of Children*, 21(2), 67–92.
- Duran Yılmaz, A. (2023). Mülteci çocuklara ilişkin Türkiye’de yapılan tezlerin incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 12(4), 1792–1806.
- Dryden-Peterson, S. (2016). Refugee education: The crossroads of globalization. *Educational Researcher*, 45(9), 473–482. <https://doi.org/10.3102/0013189X16683398>
- Durmuşoğlu Saltalı, N. (2020). Dezavantajlı çocuklar ve gelişimsel riskler. H. G. Ogelman (Ed.), *Dezavantajlı çocuklar* (ss. 123–128) içinde. Eğiten Kitap.
- Fidan, A., Işıklı, Ö. F., Yıldız, H. H., Arslan, T., ve Iştar Işıklı, E. (2020). *Dezavantajlı gruplar üzerine araştırmalar*. Akademisyen Kitabevi.
- Florian, L., & Black-Hawkins, K. (2011). Exploring inclusive pedagogy. *Cambridge Journal of Education*, 41(2), 175–189. <https://doi.org/10.1080/0305764X.2011.572817>
- Goldstein, A. P. (1977). Juvenile delinquency: An integrated approach. *Journal of Abnormal Psychology*, 85(3), 327–339.
- Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (pp. 105–117). Sage Publications.
- Gülay, O. H. (Ed.). (2020). *Dezavantajlı çocuklar*. Eğiten Kitap.
- Heckman, J. J., & Kautz, T. (2013). Fostering and measuring skills: Interventions that improve character and cognition. *National Bureau of Economic Research Working Paper Series*, No. 19656. <https://doi.org/10.3386/w19656>
- Karabağ Köse, E. (2019). Öğretmen sınıf liderliği ölçeği’nin (ÖSLÖ) geliştirilmesi ve psikometrik özellikleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 25(1), 139–168.
- Kars, M. (1996). Çocuk gelişimi ve çevresel faktörler. *Çocuk ve Aile Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 22–30.
- Kaytaz, M. (2005). Okul öncesi eğitimin faydaları ve Türkiye için öneriler. *Eğitim ve Bilim*, 30(137), 3–10.

- Kardeş, S. (2021). Türkiye’de eğitim alanında mültecilerle ilgili yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 50(1), 837–855.
- Kurnaz, A. (2007). Çocuk işçiliği: Türkiye’deki durum ve sorunlar. *Çocuk Hakları ve Sosyal Hizmetler Dergisi*, 4(2), 123–139.
- Labuschagne, A. (2003). Qualitative research: Airy fairy or fundamental? *The Qualitative Report*, 8(1), 100–103.
- Manav, İ. (2024). Yoksulluk ve gelir dağılımı eşitsizliğini önlemeye yönelik politikaların sosyal adalet açısından işlevselliği. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(3), 644–666.
- Maxwell, J. A. (2008). Designing a qualitative study. *The SAGE handbook of applied social research methods*. Sage Publications.
- Naudeau, S., & McGinnis, R. (2008). Early childhood development: A powerful equalizer. *The Lancet*, 371(9609), 1–2. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(08\)60012-4](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(08)60012-4)
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Petticrew, M. & Roberts, H. (2006). *Systematic reviews in the social sciences: A practical guide*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Pope, C., Ziebland, S. & Mays, N. (2006). Analysing qualitative data. In C. Pope & N. Mays (Eds.), *Qualitative research in health care* (pp. 63–81). BMJ Publishing Group.
- Schulman, K. & Barnett, W. S. (2005). The effects of early childhood education on children’s development. *The Future of Children*, 15(1), 35–64.
- Sucuoglu, B. ve Özokçu, O. (2005). Bütünleştirme eğitimi: Tanımı, gelişimi ve ilkeleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 6(1), 1–13.
- Şahin, H. (2020). Göç olgusu, mülteci çocukların eğitimi ve Suriyeli mülteci çocukların Türk eğitim sistemine entegrasyonu süreci. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 9(1), 377–394.
- Şenocak, M. (2016). Korunmaya muhtaç çocuklar ve korunmaya muhtaç çocuklara yönelik tedbirler. *Çocuk Hakları ve Çocuk Koruma Hukuku Dergisi*, 1(1), 1–20.
- Taşdelen, H., Turhan, M., Erikci, M. ve Özkan, S. (2014). *Okullardaki dezavantajlı ve risk altındaki çocuklar proje grubu*, Konya.
- TEDMEM. (2017). *Güçlü bir başlangıç 2017: Erken çocukluk eğitimi ve bakımı*.
- Thomas, J. & Harden, A. (2008). Methods for the thematic synthesis of qualitative research in systematic reviews. *BMC Medical Research Methodology*, 8(1), 40–45. <https://doi.org/10.1186/1471-2288-8-45>
- Türkiye Cumhuriyeti. (2005, 21 Mart). 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun. *Resmî Gazete*, 25731, s. 1–5.
- UNICEF. (2005). *Sokakta yaşayan ve/veya çalışan çocuklar*. <http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/shcek-kitap-baskiya-hazir-rec4agus11.pdf>. Erişim Tarihi: 12.10.2021.
- UNICEF. (2010). *Mental health and street children: A global survey*.
- UNICEF. (2017). *Barriers to education for street children: A global report*.
- World Health Organization. (2016). *Child maltreatment*. <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs150/en/>. Erişim Tarihi: 21.09.2024.
- Yalçın, M. ve Arslan, M. (2015). Dezavantajlı çocukların eğitiminde öğretmenlerin rolü ve karşılaştıkları zorluklar. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 40(179), 1–16.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, R. (2020). Çocuk istismarı ve önleme yöntemleri: Türkiye ve Avrupa örnekleri. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 9(2), 66–80.
- Yerli, G. (2018). Türkiye’de göç ve mülteci konusunda yapılmış lisansüstü akademik faaliyetler üzerine bir inceleme. *The Journal*, 11(57), 36–44.
- Zencirkıran, M. ve Keser, A. (2018). *Örgütsel davranış*. Dora Yayıncılık.